

гнозовано принесе економічну ефективність у розмірі 980,5 тис. грн.

Висновки. Стратегічні альтернативи інноваційного розвитку формуються виходячи із реалізації базових стратегій м'ясопереробного підприємства. Вони можуть бути короткостроковими і довгостроковими. Так, розвиваючись у складі холдингу, ТОВ «Глобинський м'ясокомбінат» проводить класичну продуктово-асортиментну диверсифікацію продукції, використовує стратегію концентрованого росту, посилення позиції на ринку, повне використання виробничого потенціалу. Обравши наступальний тип інноваційної стратегії та напрям абсолютного лідерства на внутрішніх ринках, підприємство має прагнути до завоювання ринків Європейського Союзу. Тому довгостроковими стратегічними альтернативами для ТОВ «Глобинський м'ясокомбінат» мають бути проникнення на нові ринки, диверсифікація, створення міжнародних стратегічних альянсів тощо. А короткостроковими – інтенсифікація виробництва, підвищення якості продукції, проникнення в лідери, використання і розвиток ВAM-моделі. Зокрема, важливого значення набувають стратегічні альтернативи відносно створення науково-консалтингового центру і маркетингової моделі прийняття бренду (ВAM-model). Доцільність створення науково-консалтингового центру дозволить більш ефективно вести бізнес

на внутрішніх і європейських ринках, а використання ВAM-model як ефективного маркетингового інструменту підприємства може збільшити частку продажу, кількість потенційних покупців та величину прибутку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Адаменко О.А. Концептуальні засади інноваційного розвитку підприємств / О.А. Адаменко // Наукові праці Національного ун-ту харчових технологій. – 2010. – № 35. – С. 5–10.
2. Самойлик Ю.В. Стратегія підприємства: методичні рекомендації для проведення практичних занять з дисципліни / Ю.В.Самойлик. – Полтава : РВВ ПДАА, 2012. – 248 с.
3. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів / Г.О. Андрощук [та ін.]. – К. : Парламентське вид-во, 2009. – 632 с.
4. Черданцев В.П. Перспективы развития мясопродуктового подкомплекса как интегрированной системы / В.П. Черданцев, И.А. Овчинникова // Аграрный вестник Урала. – 2008. – № 8(50). – С. 23–25.
5. How the Adoption Model Affects Your Sales and Marketing Effort // 2007 5 MetaCom [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.5metacom.com/documents/marketing_elements/Marketing_Elements-Adoption_Model.pdf.
6. 5 stages to the consumer adoption process // Nathan Chandra, 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://welink.com/blog/2014/10/27/the-consumer-adoption-process-never-changes/>.

УДК 332.3:631.11

Мармуль Л.О.

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економічної теорії та фінансово-економічної безпеки
Одеської національної академії харчових технологій*

ОПТИМІЗАЦІЯ СТРУКТУРИ ТА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розглянуто проблеми забезпечення раціонального землекористування на рівні аграрних підприємств. Його напрямками визначено оптимізацію структури земельних ресурсів, підвищення ефективності та екологізацію. Узагальнено принципи, індикатори та імперативи управлінських рішень. Визначено заходи та напрями охорони й відтворення земель. Обґрунтовано програми та джерела раціонального землекористування в агроформуваннях на перспективу.

Ключові слова: сільськогосподарські підприємства, оптимізація, структура землекористування, продуктивність, родючість ґрунтів, сівозміни, екологічний стан, моніторинг, управлінські рішення, раціоналізація.

Мармуль Л.А. ОПТИМИЗАЦИЯ СТРУКТУРЫ И ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ЗЕМЛЕПОЛЬЗОВАНИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

В статье рассмотрены проблемы обеспечения рационального землепользования на уровне аграрных предприятий. Его направлениями определены оптимизация структуры земельных ресурсов, повышение эффективности и экологизация. Обобщены принципы, индикаторы и императивы управленческих решений. Определены меры и направления охраны и воспроизводства земель. Обоснованы программы и источники рационального землепользования в агроформированиях на перспективу.

Ключевые слова: сельскохозяйственные предприятия, оптимизация, структура землепользования, производительность, плодородие почв, севооборот, экологическое состояние, мониторинг, управленческие решения, рационализация.

Marmul L.A. OPTIMIZING THE STRUCTURE AND IMPROVING THE EFFICIENCY OF LAND USE OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

The article considers the problems of sustainable land use at the level of agricultural enterprises. Its objectives the optimization of the structure of land resources, increasing efficiency and greening. A summary of the principles, indicators and imperatives of managerial decisions. Identified actions and areas protection and reproduction of land. Informed of the program and sources for sustainable land management in agricultural companies in the future.

Keywords: agricultural enterprises, optimizing the structure of land use, productivity, soil fertility, crop rotation, ecological status, monitoring, management decisions, rationalization.

Постановка проблеми. Стрімка капіталізація сільськогосподарського виробництва, його концентрація та корпоративізація повинна супроводжуватися раціональним використанням наявних ресурсів, особливо земельних. Адже саме земельні ресурси, унікальні чорноземи та природна родючість ґрунтів формують основні конкурентні переваги вітчизняних агроформувань на європейському та світовому аграрних ринках. Насамперед мова йде про великі ресурси для виробництва органічної продукції, що особливо цінно для забезпечення здоров'я, підвищення тривалості та якості життя населення.

Тому використання ефективних форм і методів управління землекористуванням, регулювання земельних відносин на основі планування, удосконалення правового режиму землекористування, зонування сільськогосподарських угідь потребує подальших розробок. У даному контексті вирішення проблем забезпечення раціонального землекористування на основі формування його типів, соціально-економічного перерозподілу та оптимізації використання земель є, безперечно, актуальним завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема раціонального та ефективного використання земель у сільськогосподарських підприємствах постійно знаходиться в полі зору науковців: В.В. Горлачука, О.В.Гуторова, Д.С. Добряка, Л.Я. Новаковського, А.М. Третяка, М.М. Федорова, М.А. Хвесика та багатьох інших авторів. Водночас ряд положень, що стосуються ефективного використання земель у сільському господарстві на рівні агроформувань різних типів та розмірів, потребують подальших наукових досліджень.

Мета статті полягає в обґрунтуванні заходів оптимізації структури земель, підвищення ефективності землекористування та забезпечення його раціоналізації в сільськогосподарських підприємствах на основі дотримання сівозмін, їх моніторингу, екологізації виробничих технологій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні світові тенденції вирішення глобальних проблем (продовольчої, енергетичної, демографічної та ін.) засвідчують необхідність вирішення поряд із завданням забезпечення населення продуктами харчування проблеми захисту довкілля, збереження біорізноманіття, відтворення родючості ґрунтів. З цією метою у провідних економічно розвинених країнах формуються такі системи використання земельних угідь, які пріоритетним напрямом визначають не тільки максимальну продуктивність сільськогосподарських культур, а й збереження функціональних зв'язків між природними елементами довкілля, тобто раціональне землекористування.

У повній мірі на рівні аграрних підприємств йому відповідають здійснення типізації земель, їх кадастрова оцінка, бонітування ґрунтів, організація адаптивно-ландшафтні системи землеустрою. Основними принципами їх регулювання та управління визначені екологічність, адаптивність, науковість, біогенність, варіативність, економічна доцільність, соціальна значимість [1, с. 32]. Вони дають можливість перейти від концепції тотальної інтенсифікації використання земельних ресурсів, наслідком якої є деградація ґрунтового покриву і всього довкілля, до концепції раціонального землекористування зі збереженням продуктивних агроландшафтів.

На нашу думку, його основою є раціоналізація структури посівів, сівозмін, систем ведення землеробства з урахуванням геоморфологічних, ґрунтових та господарських умов регіонів і сільськогосподар-

ських зон. Оптимізація структури посівних площ є основним, найбільш дешевим і екологічним засобом підвищення продуктивності агроєкосистем, забезпечення більш повного використання агрокліматичного потенціалу територій.

Проте переважання маркетингових підходів в управлінні розвитком сільськогосподарських підприємств, кон'юнктурних чинників тактичного характеру без урахування вимог екологічної безпеки, багаторічних стратегічних перспектив розвитку призвели до значного зростання частки високорентабельних, але надзвичайно енерго- та ресурсоемних технічних культур і зменшення площ під культурами кормової групи, зокрема, багаторічними травами, які складають основу ґрунтозахисних сівозмін. Необґрунтоване розширення площ енергоемних культур, як засвідчує практика, обумовлює посилення деградаційних процесів у землекористуванні.

Так, на схиліх територіях розвивається вітрова та водна ерозія, на рівнинних – дегуміфікація та виснаження родючості, оскільки суб'єкти господарювання в переважній більшості не мають змоги або не бажають компенсувати вивінені з ґрунту з урожаєм сільськогосподарських культур елементи живлення за рахунок органічних і мінеральних добрив. Загострення перелічених екологічних проблем сьогодні може призвести до ще більших економічних збитків та соціальної нестабільності у майбутньому, пов'язаних з продовольчою безпекою країни і екологічним станом довкілля.

Отже, для забезпечення ефективного, екологічно безпечного використання земельних ресурсів необхідно оптимізувати структуру посівних площ з урахуванням нових виробничо-інноваційних та агроландшафтних підходів до організації сільських територій та аграрних природно-господарських умов відповідних регіонів [3, с. 14]. Адже саме структура посівних площ визначає не тільки рівень економічної ефективності галузей рослинництва, але й рівень технологічного та технічного навантаження на сільськогосподарські угіддя.

Для аграрних підприємств країни характерним є значний землересурсний потенціал. Проте недосконалі технології землеробства, екстенсивний тип сільськогосподарського виробництва в малих та середніх підприємствах, недбале ставлення до земельних ресурсів, що знаходяться у розпорядженні суб'єктів економічної діяльності, призводять до суттєвого погіршення якості земельних ресурсів та посилення проблем техногенного характеру. Унаслідок цього щорічно утворюються порушені землі, які втратили або зменшили свою господарську та екологічну цінність через зменшення ґрунтового покриву внаслідок виробничої діяльності людини або дії деструктивних природних чинників.

З урахуванням цього в якості індикаторів землекористування доцільно використати зміни стану земельних ресурсів, які визначаються через показники: рівень розораності земель (%); рівень деградації земель (% до загальної площі); частка природних кормових угідь у загальній площі сільськогосподарських угідь (%); частка рекультивованих земель (% від загальної площі порушених земель).

Також у країні порушено екологічно допустиме співвідношення площ ріллі, природних кормових угідь, лісових насаджень, що негативно впливає на стійкість ландшафтів. За площею лісів та запасами деревини вона належить до країн з дефіцитом лісових ресурсів. Загальна структура незбалансованість земельного фонду погіршує ефективність

використання та охорону земель в агроформуваннях [5, с. 10]. Сільськогосподарська освоєність території перевищує екологічно обґрунтовані норми. Розораність земель в Україні є найвищою у світі й досягає 56% її площі і 78% сільськогосподарських угідь. Це призводить до збільшення площ еродованих земель та втрати родючого шару ґрунту.

Незважаючи на те що ґрунтовий покрив України представлений на 60% чорноземами, які мають найбільшу природну родючість, у дійсності вони не забезпечують високих і сталих урожаїв сільськогосподарських культур. Ураховуючи, що рівень застосування органічних і мінеральних добрив на сучасному етапі господарювання досить низький, а врожай формуються переважно за рахунок природної родючості ґрунтів, відбуваються деградаційні процеси – збіднення їх на рухомі поживні речовини, баланс яких від'ємний за всіма елементами живлення.

Раціональне землекористування означає максимальне залучення до господарського обігу агроформувань усіх земель та їх ефективне використання за основним цільовим призначенням, створення найсприятливіших умов для високої продуктивності сільськогосподарських угідь і одержання на одиницю площі максимальної кількості продукції за найменших витрат праці, інших засобів та коштів [2, с. 147]. Раціональне використання й охорона земельних ресурсів охоплюють вирішення принаймні двох груп завдань: 1) охорона, землі від виснаження і підвищення її родючості та продуктивності – економічна група; 2) охорона від забруднення та його попередження, підвищення екологічної стійкості – екологічна група.

Раціональне використання й охорона земель – два взаємопов'язані процеси, спрямовані на підвищення продуктивних сил землі. Вони передбачають оптимізацію розподілу земельного фонду між галузями сільського господарства й ефективне його використання у кожній з них. Важливою є також оптимізація структури окремих видів земельних угідь (ріллі, багаторічних насаджень, сіножатей, пасовищ, лісів, земель під водою тощо) відповідно до умов сільськогосподарських зон і регіонів розміщення агроформувань.

Необхідні розробка і впровадження раціональних систем землеробства, які включають ґрунтозахисний обробіток, удобрення, вологозатримання, біологічні меліорації; вапнування кислих та гіпсування засоленіх і солонцюватих ґрунтів, органічні технології вирощування сільськогосподарських культур, обґрунтований порядок сівозмін тощо; осушення заболочених і перезволожених земель та зрошення й обводнення посушливих; запобігання затопленню, підтопленню, заболоченню земель, погіршенню їх фізико-хімічних властивостей. В останні десятиріччя має поширення використання ґрунтових мікроорганізмів для створення родючих і стійких до ерозії ґрунтів. Потребує розробки і впровадження науково обґрунтованих систем природних та покращених лук і пасовищ.

На окрему увагу заслуговує подальша організація раціональної системи розселення, забудови сільських та міських населених пунктів; будівництво ставів, водосховищ, каналів, шляхів сполучення, ліній електропередач, нафтогазопроводів [4, с. 248]. Основою цього, у свою чергу, є розробка і впровадження еколого-економічної оцінки земель, визначення їх ринкової вартості. Її можна використовувати також для планування розміщення і спеціалізації сільськогосподарського виробництва, визначення обсягу дер-

жавних закупівель рослинницької і тваринницької продукції, витрат на виробництво і забезпечення доходності сільськогосподарських підприємств, планування сільських територій.

Основними проблемами в землекористуванні, які не вирішуються роками і стають хронічними, є недоліки стратегічного планування, прогнозування та управління в землекористуванні і охороні земель, порушення екологічних законів землеробства, екологічної рівноваги, повільне впровадження концепції сталого землекористування. Національні, галузеві та регіональні програми з охорони земель носять переважно декларативний характер. Практично відсутньою є діюча система моніторингу про стан і динаміку ґрунтів навіть у зонах з кризовим екологічним станом. Узгодження потребує макро- і мікрорівні механізму фінансування заходів з охорони та відтворення земель. Велике значення має посилення регулюючих функцій сільських та селищних рад в управлінні землекористуванням.

Ідентифікація основних проблем здійснення раціонального землекористування в аграрних підприємствах дозволила обґрунтувати пріоритетні заходи підвищення продуктивності та економічної ефективності використання земель і їх охорони. До них віднесені:

- вилучення з обробітку виснажених, еродованих, промислово-, хімічно- і радіоактивно забруднених, підтоплених, засоленіх та заболочених земель з метою їх природної або антропогенної реабілітації;

- розвиток агробіохімічного забезпечення землекористування, збільшення виробництва мінеральних, бактеріальних і грибкових добрив, хімічних меліорантів, створення або відновлення мережі агробіохімічного обслуговування агроформувань, розширення масштабів органічної меліорації земель, удобрення ґрунтів та підвищення на цій основі їх родючості;

- розвиток вермикультури, створення в кожному із них своєрідних фабрик органічних добрив, збільшення виробництва біогумусу;

- подальший розвиток гідромеліорацій, реконструкція морально і фізично зношених меліоративних систем, розширення масштабів крапельного зрошення;

- створення або відновлення ланцюгів полезахисних насаджень, заліснення ярів, балок та інших неугідь і малопродуктивних земель;

- формування екологічно сталих з оптимальним поєднанням різних видів угідь (лісових угідь, земель під водою, боліт, ріллі, сіножатей і пасовищ, багаторічних насаджень та ін.) з метою зменшення залежності сільськогосподарського виробництва від стихійних сил природи;

- розробка та впровадження біоценозних, ландшафтних, внутрішньо- та міжзональних ресурсозберігаючих, екологічно сталих і високопродуктивних систем ведення сільськогосподарського виробництва.

Раціональне використання сільськогосподарських земель на рівні суб'єктів господарювання агросфери можна забезпечити шляхом застосування сучасних ресурсозберігаючих технологій, новітніх техніко-технологічних систем виробництва, науково обґрунтованого удобрення ґрунту на основі корисних мікроорганізмів і біодобрив, внесення підвищених доз органічних добрив, хімічних меліорантів [6, с. 389]. Велике значення має впровадження нових високоврожайних сортів сільськогосподарських культур та культур-інтродуцентів, збільшення площ під багаторічними травами та луками, оптимізація струк-

тури посівних площ. Безумовним є системне використання протиерозійних заходів, менш енергоємної техніки. Запропоновані напрями екологізації є важливими чинниками для збереження, відтворення, підвищення родючості ґрунтів, раціонального землекористування та поліпшення екологічного стану довкілля в цілому і сільських територій зокрема.

Висновки. Для забезпечення оптимізації структури та підвищення ефективності землекористування сільськогосподарських підприємств необхідно розробити і затвердити на рівні місцевих та регіональних органів влади програми щодо охорони земель, збереження й відтворення родючості ґрунтів; фінансування ґрунтозахисних та природоохоронних заходів; посилення відповідальності землевласників і землекористувачів за недбале використання земельних ресурсів [7, с. 11]. З іншої сторони, доцільно сформулювати дієвий органічно-економічний механізм їх мотивації та стимулювання за збереження земель та поліпшення екологічного стану довкілля.

Досягнення раціонального землекористування є досить складним завданням, оскільки вимагає запровадження єдиної державної політики у сфері збереження, відтворення, підвищення родючості ґрунтів, охорони земель для всіх агроформувань. Це зумовлює необхідність узгоджених дій органів державної влади, місцевого самоврядування, землекористувачів і наукової спільноти, громадських організацій при використанні земельних ресурсів.

Управлінські рішення щодо раціонального землекористування повинні враховувати динаміку структури земельних угідь, бонітування ґрунтів, кадастрові оцінки земель.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гуторов О.І. Застосування результатів економічної оцінки земель в господарському механізмі / О.І. Гуторов // Вісник Херсонського національного аграрного університету. Серія «Економіка АПК і природокористування». – 2008. – С. 29–38.
2. Добряк Д.С. Еколого-економічні засади формування землекористування в ринкових умовах / Д.С. Добряк, Д.І. Бабміндра. – К. : Урожай, 2010. – 334 с.
3. Костишин О.О. Землеустрій як основа управління земельними ресурсами / О.О. Костишин // Землевпорядний вісник. – 2011. – № 1. – С. 10–17.
4. Будзяк В.М. Несільськогосподарське землекористування: проблеми та пріоритети : [монографія] / В.М. Будзяк ; Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України, Навч.-наук. ін-т зем. ресурсів та правознавства. – К. : Аграр Медіа Груп, 2013. – 396 с.
5. Ковальчук Т. Проблема ефективного землекористування в Україні / Т. Ковальчук, О. Розинка // Банківська справа. – 2006. – № 1. – С. 6–16.
6. Хвесик М.А. Інституціональні трансформації та фінансово-економічне регулювання землекористування в Україні : [монографія] / М.А. Хвесик, В.А. Голян, А.І. Крисак. – К. : Кондор, 2007. – 522 с.
7. Федоров М.М. Трансформація земельних відносин до ринкових умов (довідь) / М.М. Федоров // Економіка АПК. – 2009. – № 3. – С. 4–18.